

I. Tétel Compton hatás ...**(10 pont)**

Az X sugarak grafit próbán történő szórását tanulmányozó kísérlet során $\lambda = 14,10$ pm hullámhosszú sugárzást használnak. Az X sugarak egy olyan fotonnalábból állnak, melyek a grafit próba atomjaihoz gyengén kötődő elektronokkal kölcsönhatásba kerülnek. A fény terjedési sebessége légüres térben $c = 3,00 \cdot 10^8$ m/s, az elektron nyugalmi tömege $m = 9,10 \cdot 10^{-31}$ kg, míg a Planck állandó $h = 6,62 \cdot 10^{-34}$ Js.

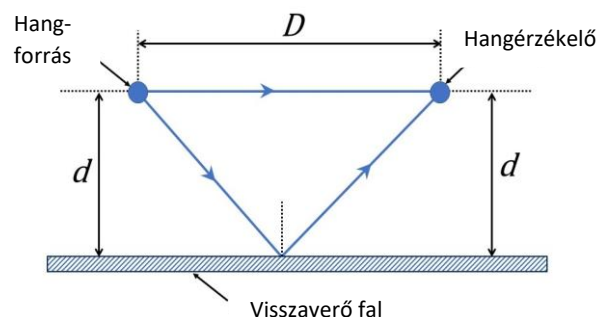
- a. A beeső fotonok különböző értékű, a beesési iránnyal alkotott θ szög alatt szóródnak.
  - a.1. Vezessétek le a szóródó fotonok hullámhosszáinak matematikai kifejezését a $(\lambda, \cos \theta, h, m, c)$ függvényében és határozzátok meg ennek maximális értékét, alátámasztva válaszotokat.
  - a.2. Vezessétek le a visszalökött (meglökött) elektronok szórási szögének matematikai kifejezését $(\lambda, \cos \theta, h, m, c)$ függvényében és határozzátok meg ennek értékét $\theta = 30^\circ$ -os szög esetén.
- b. A beeső fotonok θ szórási szögének értékeit a VÁLASZLAP-on feltüntetett táblázat tartalmazza.
  - b.1. A VÁLASZLAP-on, egészítsétek ki a táblázatot és ábrázoljátok grafikusan a szóródó fotonok hullámhosszát a θ függvényében.
  - b.2. Egy foton szórási szögének és a visszalökött elektron szórási szögének aránya 2:1. Számítsátok ki egy szóródó foton relatív frekvenciaváltozását, tudva, hogy ennek mozgásiránya $\beta = 90^\circ$ -os szöget zár be a visszalökött elektron mozgásirányával.
- c. Vegyük a Compton hatásnak azt az esetét, amikor a fotonok szabad, a beeső fotonokkal ellentétes irányba mozgó szabad elektronokon szóródnak. Vezessétek le a $\theta = 180^\circ$ -os szög alatt szóródó foton energiájának matematikai kifejezését $(m, c, \varepsilon_f, E_e)$ függvényében és számítsátok ki ennek az energiának az értékét, ha a beeső foton energiája $\varepsilon_f = 20,00$ keV, míg az elektron kezdeti energiája $E_e = 20,00$ GeV.

Megjegyzés: Amennyiben hasznosnak találod, használhatod a következő megközelítést:

$$(1 - x)^n = 1 - nx, \text{ ha } |x| \ll 1.$$

II. Tétel Hanghullámok ...**(10 pont)**

A síkhullámokat kibocsátó hangforrás d távolságra található a vízszintes síkban található visszaverő faltól. A hangforrástól D távolságra található, egy rögzítettnek tekintett hangérzékelő készülék, amelyik érzékeli a közvetlenül érkező hangot és a fal által visszavert hangot is. A hangérzékelő készülék és a hangforrás ugyanazon a vízszintes egyenesen találhatók. (lásd a II.1-es ábrát). Feltételezzük, hogy a jól rögzített hangforrás egy ℓ hosszúságú, mindkét végén nyitott síp. A hang terjedési sebessége a levegőben c .

II.1. ábra

- a. A hangforrás által kibocsátott rezgések a 4-ed rendű felharmonikusnak felelnek meg, míg a hangérzékelőhöz érkező hullámok eredő

1. Mindhárom az 1, 2, és 3-as tételt külön lapra kell megoldani és ezeket titkosítani kell.
2. Egy tételen belül a követelményeket tetszőleges sorrendben lehet megoldani.
3. Munkaidő 3 óra a tételek kiosztásának pillanatától.
4. A diákok használhatnak nem programozható zsebszámológépet.
5. Minden tételt 1-től 10-ig osztályoznak. A végső pontszámot ezek összege jelenti.

amplitudója fele a maximális eredő amplitúdónak. *Határozzátok meg a D távolságot.* Elhanyagoljuk a hangelnyelést.

- b. Feltételezzük, hogy a hanghullámok frekvenciája $\nu = 80$ Hz, a levegő sűrűsége $\rho_0 = 1,3$ kg/m³, a hanghullámok terjedési sebessége levegőben $c = 320$ m/s, az eredő amplitúdó $A' = 1,0 \cdot 10^{-5}$ m és a hallhatósági határ intenzitása $I_0 = 1,0 \cdot 10^{-12}$ W/m².

b.1. Felhasználva a fenti paramétereket, *vezessétek le a hangintenzitás matematikai összefüggését és számítsátok ki ennek értékét.*

b.2. *Számítsátok ki a hangosságot.*

- c. Eltávolítjuk a visszaverő falat. Feltételezzük, hogy a hangforrás $\nu_0 = 100$ Hz frekvenciájú hangokat bocsát ki, valamint, hogy a hanghullám terjedési sebessége levegőben $c = 320$ m/s.

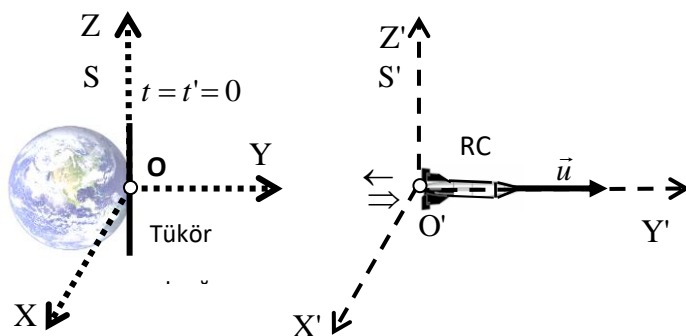
c.1. Ha a hangforrás ω körfrekvenciájú és $A_0 = 32$ mm amplitudójú harmonikus rezgőmozgást végez, az őt, a hangérzékelővel összekötő egyenes mentén, akkor az érzékelt hang frekvenciasávja $\Delta\nu = 100$ Hz. *Vezessétek le az ω körfrekvencia matematikai kifejezését és számítsátok ki ennek értékét.*

c.2. A hangforrás nyugalomban található és a hangérzékelőt ezzel érintkezésbe hozzuk. Ezután a hangforrást egyenes vonal mentén, állandó $a = 8,0$ m/s² gyorsulással távolítjuk a hangérzékelőtől. *Vezessétek le a hangérzékelő által felfogott hang frekvenciájának matematikai kifejezését a mozgás kezdetétől mért $t = 20$ s múlva és számítsátok ki ennek értékét.*

III. Tétel *Kozmikus űrhajóról kibocsátott fényjel*

(10 pont)

A Föld felszínéről indított kozmikus űrhajó állandó $\vec{u}$, sebességgel távolodik a bolygónktól, a Föld felszínén rögzített tükör felszínére húzott merőleges mentén, amint a III. 1 ábrán látható. Kezdeti pillanatban az S és S', a Földhöz, illetve az űrhajóhoz kötött tehetetlenségi vonatkoztatási rendszerek O és O' origója egybeesnek, valamint a két vonatkoztatási rendszerben, egymással szemben álló két megfigyelő órája szinkronban van és $t = t' = 0$ értéket jeleznek.

III.1 ábra

Az űrhajó repülése közben az S' rendszer O' origójából az űrhajóban található óra által jelzett t'_1 időpillanatban ν'_0 frekvenciájú monokromatikus fényt bocsátanak ki a rögzített S

rendszer O origójában található síktükör felé. Az S rögzített rendszerben található, O földi megfigyelő az űrhajótól érkező jelet észlelve feljegyzi saját órája által jelzett $t = t_0$ értéket. Később, a visszavert fényjelet észleli az O' űrhajóban lévő megfigyelő és feljegyzi a saját órája által jelzett t'_2 értéket. A következő jelöléseket használjuk:

- a fényjel kibocsátásának pillanatától a visszaverődés pillanatáig a Földön (S rendszer) eltelt időintervallumot $(\Delta t)_{\text{dus}}$ -al jelöljük, míg az űrhajón (S' rendszerben) eltelt időintervallumot, melyet az itt található óra jelez $(\Delta t')_{\text{dus}}$ -al jelöljük;

1. Mindhárom az 1, 2, és 3-as tételt külön lapra kell megoldani és ezeket titkosítani kell.
2. Egy tételen belül a követelményeket tetszőleges sorrendben lehet megoldani.
3. Munkaidő 3 óra a tételek kiosztásának pillanatától.
4. A diákok használhatnak nem programozható zsebszámológépet.
5. Minden tételt 1-től 10-ig osztályoznak. A végső pontszámot ezek összege jelenti.

- a fenyjel visszaverődésének pillanatától az űrhajóban való érzékelésének pillanatáig eltelt időintervallumot a Földhöz kötött rendszerben (S rendszer) $(\Delta t)_{\text{retur}}$ -al jelöljük, míg az űrhajóban található óra által jelzett értéket (S' rendszer) $(\Delta t')_{\text{retur}}$ -al jelöljük.

- a fenyjelnek az űrhajóból történő kibocsátásának pillanatától, ennek a visszaverődés utáni, szintén az űrhajóban történő érzékelésének pillanatáig, a Földhöz kötött rendszerben (S rendszer) eltelt időintervallumot $(\Delta t)_{\text{dus-intors}}$ -al, míg az űrhajóban található óra által jelzett értéket (S' rendszer) $(\Delta t')_{\text{dus-intors}}$ -al jelöljük;

Ismertek a következő értékek: t_0 – a fenyjelnek a Földön található tükörről történő visszaverődésének pillanata a Földhöz kötött vonatkoztatási rendszerben, az űrhajó u sebessége, a fénysebesség légüres térben c , a fenyjel ν'_0 frekvenciája az űrhajóhoz kötött vonatkoztatási rendszerben. (S' rendszer).

a. *Határozzátok meg*, t_0 és $\beta = \frac{u}{c}$ függvényében a feladatban bemutatott jelöléseket használva, az S és S' tehetetlenségi vonatkoztatási rendszerekben a következő események térbeli és időbeli koordinátáit:

- E esemény – a fenyjel visszaverődése a síktükörről;

- E₁ esemény – a fenyjel kibocsátása az űrhajóból (az S' rendszer O' origója);

- E₂ esemény – az űrhajóban, az S' rendszerben található O' megfigyelő által, a fenyjelnek a Földön, az O origóban található tükörről történő visszaverődés utáni érzékelése.

b. *Állapítsátok meg* a t'_1 , t'_2 és t_0 közötti összefüggést;

c. Felhasználva t_0 és $\beta = \frac{u}{c}$, számítsátok ki $\left(\frac{\Delta t}{\Delta t'}\right)_{\text{dus}}$, $\left(\frac{\Delta t}{\Delta t'}\right)_{\text{retur}}$ és $\left(\frac{\Delta t}{\Delta t'}\right)_{\text{dus-intors}}$ és hasonlítsátok össze

mindegyik jelenségnek, a két vonatkoztatási rendszerben mért időtartamát. *Vizsgáljátok* az $u \ll c$ határesetet.

d. Tudva, hogy az űrhajóról kibocsátott jel frekvenciája ν'_0 , az űrhajóban található O' megfigyelő számára, *határozzátok meg* a visszaverődés után az O tükörről visszatérő jel frekvenciáját, melyet az O' érzékel és melyet szintén az O' mér. Feltételezzük, hogy a tükörön a beesés merőleges és visszaverődéskor nem történik frekvencia módosulás.

A tételeket javasolták:

Prof. Dr. Gabriel FLORIAN, Colegiul Național „Carol I”, Craiova

Prof. Dr. Luciu ALEXANDRESCU, Colegiul Național „Dr. Ioan Meșotă”, Brașov

Prof. Dr. Mihail SANDU, Liceul Tehnologic de Turism, Călimănești

Prof. Sorin TROCARU, Liceul Teoretic „Aurel Vlaicu”, Breaza

Fordító tanár:

Prof. FALUVÉGI Ervin Zoltán, I.S.J. Sălaj

1. Mindhárom az 1, 2, és 3-as tételt külön lapra kell megoldani és ezeket titkosítani kell.
2. Egy tételen belül a követelményeket tetszőleges sorrendben lehet megoldani.
3. Munkaidő 3 óra a tételek kiosztásának pillanatától.
4. A diákok használhatnak nem programozható zsebszámológépet.
5. Minden tételt 1-től 10-ig osztályoznak. A végső pontszámot ezek összege jelenti.